IL-ĦNIEŻER L-ART

Carmel Hili

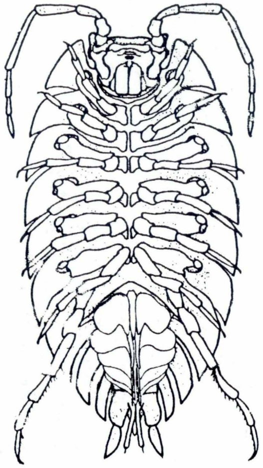

Dehra minn taħt ta' Ħanżir l-Art.

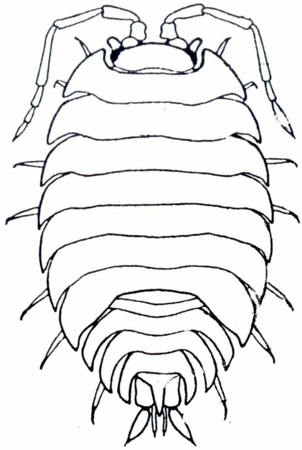

Dehra minn fuq ta' Ħanżir l-Art.

Annimal żgħir li niltaqgħu miegħu fid-djar tagħna u li ta' spiss insibuh f'postijiet umdi, huwa l-ħanżir l-art (*wood-louse*). Hemm min jitfixklu mal-bugħarwien (*slug*), dak l-annimal żgħir qisu bebbuxu bla qoxra. Iżda dawn iż-żewġ annimali m'għandhom x'jaqsmu xejn flimkien. L-iktar li niltaqgħu magħhom huma xi żewġ speċi ta' ħanżir l-art, dawk li spiss naraw fi djarna. Imma fil-fatt fil-gżejjer Maltin insibu madwar ħamsin speċi. Dawn ivarjaw fid-daqs minn 2mm sa 25mm. Erbgħa minn dawn huma endemiċi, jiġifieri jinstabu biss fil-gżejjer Maltin.

Il-ħnieżer l-art huma krustaċi, li nsibuhom miġburin fl-Ordni *Isopoda.* F'din l-istess Ordni nsibu annimali oħra mir-razza tal-ħnieżer l-art, iżda li ma jgħixux fuq l-art. Hemm minn dawn li jgħixu fl-ilma ħelu, dawk li jgħixu fl-ilma salmastru u dawk li jgħixu fl-ilma baħar. Dawn insejħulhom isopodi ta' l-ilma ħelu, (eżempju *Asellus*), isopodi ta' l-ilma salmastru (eżempju *Sphaeroma*), u isopodi ta' l-ilma baħar (eżempju *Idotea*). B'hekk il-ħnieżer l-art nistgħu nsejħulhom ukoll isopodi ta' l-art għax jgħixu fuq l-art u mhux fit-tliet ambjenti li għadna kif semmejna. L-isem ħnieżer

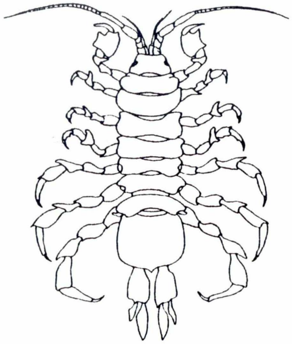

Isopod ta' l-ilma ħelu.

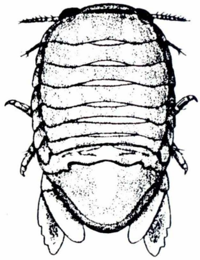

Isopod ta' l-ilma salmastru.

il-baħar jirreferi għal annimali oħra (*chitons*) li huma molluski u mhux krustaċi. Għalhekk il-ħnieżer il-baħar mhumiex mir-razza tal-ħnieżer l-art.

Il-ġisem tal-ħanżir l-art għandu forma ovali. Dan huwa magħmul minn tliet taqsimiet prinċipali: ir-ras, is-sider (*thorax*) u ż-żaqq (*abdomen*). Iż-żewġ taqsimiet ta' l-aħħar ma tantx jintgħarfu minn xulxin. Fir-ras insibu par għajnejn, iżda f'xi speċi l-għajnejn huma neqsin għal kollox. Dawn l-ispeċi jgħixu f'ambjenti mudlama taħt ġebel li jkunu mirdumin sew fil-ħamrija u għalhekk m'għandhomx bżonn għajnejn.

Fir-ras insibu wkoll par antenni li aktarx jintużaw biex l-annimal jesplora l-ambjent ta' madwaru speċjalment fid-dlam.

F'dawn il-krustaċi, il-mara żżomm il-bajd taħt żaqqgħa fi speċi ta' but apposta. Meta l-bajd ifaqqas, il-but jinfaqa' u ż-żgħar joħorġu. Dawn ikunu jixbħu lill-kbar, biss ikunu iżgħar. In-numru ta' drabi li mara tobton kull sena jvarja minn speċi għall-oħra. Ġeneralment in-nisa huma aktar abbundanti mill-irġiel fl-ispeċi kollha.

Il-qoxra ta' barra ta' dawn il-krustaċi tkun iebsa. Minħabba dan, meta ħanżir l-art jiġi biex jikber, dan ikollu jinża' l-qoxra l-qadima. Dan jagħmlu wara li jkun kabbar qoxra ġdida aktar ratba u mkemmxa taħt dik qadima. L-annimal jinża' l-qoxra l-qadima f'żewġ partijiet: l-ewwel jinża' n-nofs ta' wara u mbagħad

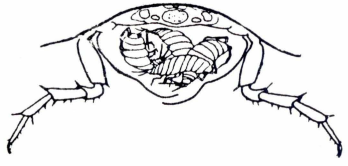

Dudu tas-sajd mara, bil-bajd taħt żaqqha.

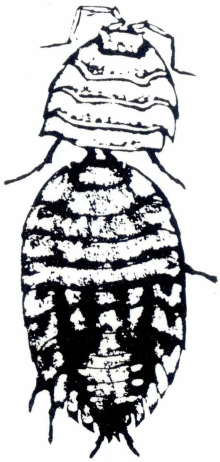

Ħanżir l-Art qiegħed ibiddel il-qoxra.

in-nofs ta' quddiem. Bejn dawn iż-żewġ fażijiet ikun hemm pawsa. Minħabba dan kultant niltaqgħu ma' ħnieżer l-art li jkollhom it-tieni nofs ta' ġisimhom aktar wiesa' mill-ewwel nofs. Meta jinża' l-qoxra l-qadima l-annimal jintefaħ bl-arja sabiex jieħu daqs akbar sakemm il-qoxra l-ġdida tibbies. Il-qoxra l-qadima tkun bajda u spiss tittiekel mill-istess ħanżir l-art minħabba s-sustanzi li fiha.

Il-ħnieżer l-art huma annimali li nsibuhom biss f'postijiet umdi u mdallma bħal kantini, għerien, taħt ġebel, taħt fdal ta' weraq, ġewwa r-ramel u taħt l-alka (*Posidonia*). Dan għaliex il-ħnieżer l-art jitilfu ħafna ilma minn ġisimhom u jmutu jekk joqogħdu għal ħin twil fil-miftuħ. Għalhekk ħafna ħnieżer l-art joħorġu jieklu bil-lejl meta t-temperatura ma tkunx għolja ħafna. Xi speċi bħal *Haplophtalmus avolensis* jippreferu ħafna umdità u jgħixu f'widien, waqt li oħrajn bħal *Porcellio laevis* igħixu f'ambjent b'umdità baxxa, bħal fix-xagħri. Xi speċi oħrajn bħal *Armadillidium schmalfussi* igħixu kullimkien. Tant hu hekk li din l-ispeċi endemika ta' ħanżir l-art insibuha mhux biss fil-gżejjer ta' Malta, Għawdex u Kemmuna, imma wkoll fuq Filfla u l-Gżejjer ta' San Pawl fejn hemm ħafna aktar nixfa.

Hemm ukoll speċi li jippreferu ambjent b'salinità għolja bħall-ħanżir l-art li jinstab fl-ambjent salmastru f'Tal Ballut ġewwa Marsaxlokk. Hemm ieħor *Tylos* li jgħix midfun ġewwa r-ramel, fejn insibuħ bħal per eżempju fir-Ramla l-Ħamra f'Għawdex. Xi ħnieżer l-art insibuhom jgħixu tul il-kosta, bħad-dudu tas-sajd *Ligia italica* li spiss narawh jiġri fuq il-blat. Dan kapaċi jgħix anke fl-ilma baħar.

B'hekk naraw li speċi differenti jippreferu ambjenti differenti, basta jkollhom ċertu ammont ta' umdità. Speċi ta' ħanżir l-art spiss insibuha tgħix fil-bejtiet tan-nemel, filwaqt li insibu speċi oħra tgħix biss qalb id-demel ta' annimali bħal baqar. Hemm ukoll speċi li huma adattati għall-ambjent partikulari. Hekk naraw li hemm speċi li hija kapaċi taqbad mal-ħitan ta' l-għerien fejn tgħix.

L-ikel tal-ħnieżer l-art ġeneralment jikkonsisti f'algi, fungi, ħażiż (*mosses*), qxur tas-siġar u fdalijiet ta' pjanti u annimali. Il-ħanżir l-art jieħu n-nifs permezz ta' speċi ta' garġi li jinsabu finnaħa ta' taħt tal-ġisem. Biex jipproteġu

rwieħhom mill-egħdewwa, minbarra l-qoxra iebsa ta' barra, xi speċi kapaċi wkoll li jirrumblaw u jsiru żibġa. Din kapaċi jagħmluha disa' speċi biss mill-ħamsin li għandna f'Malta, fosthom dawk l-aktar komuni fi djarna. Hawnhekk wieħed irid isemmi li hemm speċi ta' dudu ta' l-indewwa (*millipede*) li wkoll kapaċi jsir żibġa u wieħed jista' forsi jitfixklu ma' ħanżir l-art. Biss dan id-dudu jista' jintgħaraf faċilment peress li għandu sbatax-il par saqajn u mhux seba' pari kif għandu l-ħanżir l-art.

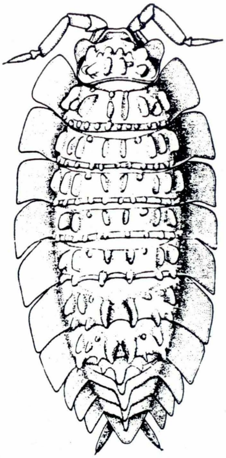

Wieħed mill-ħnieżer l-art endemiku għall-gżejjer Maltin Bathytropa schembrii.

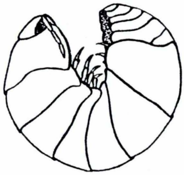

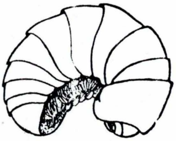

a **b**

a. Il-Ħanżir l-art li għandu 7 pari saqajn.

b. Il-Ħanex ta' l-Indewwa bi 17-il par saqajn.

L-ispeċi l-oħra li ma jsirux żibġa jipproteġu rwieħhom billi jitilqu jiġru jew billi jitbaxxew ma' l-art peress li ġisimhom huwa kważi ċatt. Oħrajn ma jiċċaqalqux u jieqfu qishom bla ħajja taparsi mejta. Barra minn dan, l-ispeċi ż-żgħar diffiċli tarahom fl-ambjent tagħhom jekk ma jkunux mixjin. Dan għaliex ġeneralment il-kulur ta' ġisimhom ikanġi ma' l-ambjent li jkunu fih.

Bħal kull ħlejqa oħra, il-ħanżir l-art għandu l-importanza tiegħu fil-ħajja. Għalhekk bħal kull ħlejqa oħra l-ħanżir l-art jeħtieġ il-ħarsien tagħna biex huwa wkoll ikompli jgħix u jaqsam magħna din l-art.

❑